

Studentski protest i stanje visokog školstva u Hrvatskoj

prof. dr. Darko Polšek (Filozofski fakultet u Zagrebu)

Po uzoru na studente širom svijeta, u Hrvatskoj je po drugu godinu zaredom organiziran studentski prosvjed pod krilaticom „Za besplatno školstvo“. Za razliku od prošle godine kada su glavni nositelji prosvjeda bili učenici srednjih škola koji su se bunili protiv naglog uvođenja državne mature, ove godine u prosvjedu su sudjelovali studenti s desetak fakulteta uglavnom društvenih znanosti sa svih šest hrvatskih sveučilišta. Središte prosvjeda bio je Filozofski fakultet u Zagrebu, na kojem su studenti okupljeni oko „Nezavisne studentske inicijative za pravo na besplatno obrazovanje“ trideset i četiri dana blokirali prostorije i rad fakulteta, organizirali „alternativnu nastavu“ i održavali svakodnevne „plenum“ otvorene za sve. Blokada je završila 24. svibnja 2009. proglašom u kojem se kaže kako je odluka o prekidi blokade „taktička“ i pod geslom „borba se nastavlja“, proglaš objavljuje kako će inicijativa najkasnije najesen pokrenuti nove slične akcije.

Bila je to jedna od rijetkih masovnih akcija mlađe generacije, rođene u vrijeme rata u Hrvatskoj, pa su mnogi pojedinci, nedržavne organizacije, sindikati javnih službi, javni djelatnici i neki nastavnici fakulteta podržali akciju kao legitimni, demokratski izraz nezadovoljstva prema općem stanju komercijalizacije „općeg dobra“. Bilo je i mnogo suprotnih, više ili manje artikuliranih stavova, ali javnost je u trenutku prekida blokade ostala razmjerno polarizirana oko ciljeva ali još više oko legitimnosti sredstava za postizanje tih ciljeva, pa studentska „taktika“ i reakcija javnosti (i vlasti) u najavljenom sljedećem ciklusu prosvjeda može stvoriti mnogo kaotičnije stanje negoli je to bilo do sada. Do sada uz sitne iznimke nije bilo grubosti niti sa studentske strane niti sa strane vlasti.

Sliku o stanju hrvatskog visokog školstva opisuju četiri podatka: prvo, broj studenata upisanih na studije visokoškolskih ustanova u Hrvatskoj porastao je u posljednjih 20 godina, od 1990. do danas za 100%, sa nešto manje od 70.000 1990. na oko 140.000. Osnovni motiv za takvo naglo „pripuštanje“ studenata na visokoškolske ustanove (koje unatoč povećanju broja sveučilišta s četiri na sedam, de facto nije pratio isto tako nagli rast infrastrukture) bilo je shvaćanje da Hrvatska ima izuzetno malo visokoobrazovanih stanovnika (oko 8%).

Druga važna činjenica jest da većina takvih „novo-pridodanih“ studenata participaciju u troškovima studiranja plaća sama, tako da je danas udio takvih studenata nešto viši od 50%. Premda je i prije 1990. bilo studenata (pogotovo iz inozemstva) koji su plaćali studij, država je omogućila studiranje većem broju studenata, ako kvote studenata „za osobne potrebe“ (uz participaciju u troškovima studija) odobri institucija na kojoj će ti studenti studirati. Drugim riječima, država za visokoškolske ustanove u društvenom vlasništvu određuje kvote studenata čiji će se troškovi studiranja pokrivati iz državnog proračuna, a ako visokoškolske ustanove žele povećavati kvote (odnosno cenzus za upis), one to mogu učiniti po vlastitome nahođenju. Država međutim i tako upisanim studentima pokriva velik dio troškova: za prijevoz, zdravstveno osiguranje, za prehranu, smještaj i sl., stoga sa svakim povećanjem kvote studenata na koje država nema utjecaja, nastaje analogni manjak u planiranom proračunu. Kvote, kao i novac dobiven od školarina studenata koji nisu prešli državno određeni cenzus (bez plaćanja), prepušten je u potpunosti regulaciji pojedinih visokoškolskih institucija. Takva je situacija dovela do izuzetno jake segregacije visokoškolskih ustanova i studija: ekonomski, pravni fakulteti i fakulteti društvenih znanosti, i veleučilišta (Fachhochschulen) ubiru najveći dio takvih

školarina, pa se razmjerno i šire u visokoobrazovnom sustavu, premda njihovo širenje ne prati nužno i porast kvalitete. Ali takva je situacija dovela i do velikih segregacija među studentima, jer se ideja o progresivnoj ili revidirajućoj stopi plaćanja prema uspjehu na fakultetima uglavnom nije održala. Stoga bez obzira na uspjeh u nastavi, oni koji su se upisali bez plaćanja, i ako studiraju redovno (prema programu godina-za-godinu) u načelu ne plaćaju, dok drugi studenti, upisani u kvoti „za osobne potrebe“ plaćaju bez obzira na uspjeh. U Hrvatskoj kao i u svijetu, veći je broj studenata iz bogatijih obitelji, premda su razmjeri socijalne nejednakosti u Hrvatskoj razmjerno mali (gini koeficijent 0,29). Naravno, to ne odgovara percepciji stanovnika, pa se često postavlja pitanje: je li kriterij uspjeha u školi i uspješnosti studiranja dovoljno socijalno osjetljiv.

Treće, Hrvatska je prije tri godine naglo uvela Bolonjski sustav studiranja, a strategija Ministarstva znanosti i visokog školstva bila je da jednostavno prihvati sve prijedloge samih visokoobrazovnih ustanova o tome kako će se studirati pojedini studijski smjerovi. Stoga možemo reći da je studentski prosvjed ustvari prosvjed novih, bolonjskih studenata, koji su ušli u nepripremljen i nedovoljno domišljen režim studiranja: na nekim se fakultetima (istog sveučilišta) obavezno i redovno studira po sustavu 3+1, na nekima 4+1, ali ima i studija po režimu 5+0 ili čak 6+0. Nadalje, studenti koji su pali godine, a upisali su studij su prema starome sustavu (koji nije nudio bakalaureat), sada moraju nastaviti po posve novom režimu. Na nekim fakultetima (posebno na onima na kojima su studenti najviše protestirali), bakalaureat *de facto* ne kvalificira ni za što. To je pak posljedica interesa visokoškolskih ustanova da prisili studente da upisuju magistarski studij, po mogućnosti – uz plaćanje, i neovisno o uspjehu. Ministar znanosti prošle je godine u potpunosti „pokrio“ troškove studija studenata na diplomskoj razini iz proračuna, ali ove je godine odustao od toga (jer ga na to Zakon o visokome školstvu nije prisiljavao), iz čega su studenti ispravno zaključili da će sve buduće generacije na svim fakultetima plaćati svoj diplomski studij.

Postoji još jedna važna činjenica. Osim što je u posljednjih deset godina broj državnih sveučilišta porastao s četiri na sedam, mnogo je važnije umnažanje studijskih programa: primjerice na Zagrebačkom sveučilištu studira se više studijskih smjerova negoli na bečkom ili praškom sveučilištu slične veličine. U uvjetima nepostojanja jakog sveučilišta, budući da su u Hrvatskoj fakulteti još uvijek pravne osobe, uz sve spomenute činjenice, takvo umnažanje studija dovelo je do priličnog kaosa, koje studenti posebno nove generacije definitivno osjećaju.

Razmjerno neuređen način studiranja, po svim spomenutim kriterijima, bio je realan temelj za prosvjed. Međutim, studenti su se usredotočili na dva vjerojatno najspornija cilja: na ukidanje školarina, i na pitanje socijalne pravde. Na taj su način dobili saveznike u nekim deprivilegiranim slojevima (uključujući i u jednom dijelu nastavnika), ali ne i u najširoj javnosti, koja je zbog trenutne ekonomske krize postala vrlo osjetljiva na moguća dodatna proračunska opterećenja. Za širu javnost (kao i za vlast, odnosno državnu riznicu) studiranje je u Hrvatskoj „besplatno“, barem za one koji su „zaslužili“ studirati, tj. koji su prošli kvalifikacijske pragove visokih učilišta. Prosvjed kojim se takvo opće dobro ili privilegija želi proširiti na „sve“ stoga nije bio opće prihvaćen. Međutim, studenti su podršku dobili i od razmjerno poznatih svjetskih intelektualaca, primjerice Slavoj Žižek ili Judith Butler, poznatih po svojim anti-kapitalističkim filozofijama. Takva podrška navela je i mlađe domaće intelektualce da posumnjaju u „sistem kao takav“, da budu krajnje skeptični prema demokraciji i europskom i svjetskom „neo-liberalizmu“, te da metodom „plenuma“ (na kojima svi prisutni glasaju aklamacijom) ponude „prava“ demokratska rješenja – „izravnu akciju“, sprečavanje suprotnih stavova, ili anarhizam kao legitimni izlaz iz situacije.

Premda je za sada sve pod kontrolom, takav amalgam nezadovoljstva i već viđenih ideologija mogao bi s vremenom postati eksplozivan. Kada bi Hrvatska pristupila Europskoj uniji, u očima šire javnosti, bila bi to barem neka garancija da će se potencijalni socijalni sukobi moći držati pod ideološkom kontrolom, i da neće biti otvorene baš sve ideološke, političke i socijalne opcije.